

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.033 у Хмельницькому
університеті управління та права імені
Леоніда Юзькова

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Крушинського С.А. на дисертацію
Малія Миколи Івановича на тему «Особа комп'ютерного злочинця
як об'єкт кримінологічного дослідження», подану на здобуття освітньо-
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право

Ступінь актуальності теми дисертації.

Протягом останніх десятиліть відбувся шалений розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій, кардинальні зміни були обумовлені наслідками цифрової революції. Сучасне суспільство уже неможливо уявити без інтернету, комп'ютерів, смартфонів та інших технологічних рішень. Поряд із реальним світом розвивається й віртуальний світ, який впливає на різні сфери нашого життя. Такий бурхливий технологічний розвиток спричинив і появу такого негативного явища як кіберзлочинність, що охоплює кримінальні правопорушення, вчинені за допомогою спеціальних пристроїв (комп'ютерів, смартфонів, планшетів, терміналів тощо), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку та пов'язані з протиправним, несанкціонованим створенням, зберіганням, обробкою, підробкою, блокуванням, знищенням об'єктів інформаційного простору.

Проблема кіберзлочинності на сучасному етапі набула глобального, транснаціонального виміру. Щороку кіберзлочини завдають збитків на десятки мільярдів доларів США як державам, так і приватним компаніям по усьому світу. Зважаючи на високий рівень небезпеки від кримінальних правопорушень у кіберпросторі, світове суспільство оголосило боротьбу з кіберзлочинністю одним з пріоритетних напрямків діяльності правоохоронних органів, про що, зокрема, свідчить підписання Конвенції про кіберзлочинність.

Детальна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж, є необхідною для формування належної та ефективної кримінально-правової політики у сфері захисту комп'ютерної інформації, баз даних, а також пошуку та впровадження дієвих методів запобігання кіберзлочинності.

З огляду на вказані аргументи є всі підстави погодитися із вибором теми дисертації як безумовно актуальної для науки кримінального права, кримінології, а також правозастосовної практики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертант чітко окреслив наукову проблему, яка підлягає дослідженню і вирішенню, коректно визначив об'єкт та предмет дослідження. Структура дисертаційного дослідження є чіткою і послідовною. Запропонована структура дисертації дала можливість

автору розкрити поняття і сутність особи комп'ютерного злочинця, здійснити його кримінологічну характеристику, кримінологічну систематизацію комп'ютерних злочинців, запропонувати їх класифікацію, а також визначити пріоритетні напрями протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються комп'ютерними злочинцями.

Метою дослідження автор визначив формування методологічних положень пізнання сутності особи комп'ютерного злочинця як об'єкта кримінологічного дослідження. Для досягнення поставленої мети визначено шість завдань, які в цілому кореспондують з планом роботи та положеннями, викладеними у висновках, і успішно виконані дисертантом.

З урахуванням поставленої мети, визначеного об'єкта та предмета дослідження дисертантом правильно використані загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціально-юридичні методи у їх поєднанні. Такий підхід забезпечив повноту розроблення теми дослідження і достовірність отриманих результатів.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, обумовлена й тим, що здобувач використав достатню кількість актів законодавства, наукової літератури, емпіричних даних з аналізованих питань. У своїй роботі Малій М.І. аналізує наукові позиції, толерантно полемізує з дискусійних питань, висловлюючи при цьому власні висновки та пропозиції.

Висновки та рекомендації дисертант обґрунтовує з урахуванням аналітичних відомостей, висловлених у численних звітах, у тому числі звітах ООН, ФБР, Інтерполу, Національної поліції України.

Таким чином, достовірність та обґрунтованість положень, висновків та рекомендацій, отриманих Малієм М.І. у дисертаційному дослідженні, забезпечена завдяки використанню достатньої джерельної бази, опрацюванню чинного законодавства, матеріалів судової практики, аналітичних матеріалів, узагальнених як національними, так і зарубіжними і міжнародними органами та організаціями.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу у наукових публікаціях.

Є підстави стверджувати, що рецензована дисертація є одним із перших у вітчизняній кримінологічній науці дослідженням, в якому комплексно досліджено теоретичні і практичні питання пізнання сутності особи комп'ютерного злочинця як об'єкта кримінологічного дослідження, а також сформульовано пріоритетні напрями протидії комп'ютерній злочинності.

У межах здійсненого дослідження отримано результати, що мають наукову новизну. Зокрема, автором визначення особи комп'ютерного злочинця, яка розглядається як фізична особа (людина), яка вчиняє кримінальні правопорушення з використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), різного рівня новітніх комп'ютерних засобів і технологій (нанокомп'ютери, портативні комп'ютери, суперкомп'ютери, квантові комп'ютери тощо) та різного виду засобів (електронного, біологічного або нейробіологічного електронного інтелекту тощо), електронних банків даних,

систем та комп'ютерних мереж, або інших засобів комп'ютерної інформатизації та різного роду інформаційно-телекомунікаційного обладнання (державного, приватного, наземного, космічного). Зазначене визначення, можливо, дещо переобтяжене, але дійсно відображає сутність особи комп'ютерного злочинця.

В роботі запропоновано кримінологічну систематизацію комп'ютерних злочинців, зокрема виокремлено та охарактеризовано такі групи злочинців: хакери, крєкери, фрікери, спамери, колекціонери, фішери, кіберплути, кардери, кіберкрукери, кіберсквокери, інсайдери, вірмейкери, кібертерористи, електронні «торгаші» або кіберпірати, спуфери, творці шкідливих комп'ютерних програм, організовані злочинні кіберугруповування, іноземні розвідувальні кіберслужби.

Автором запропоновано класифікацію комп'ютерних злочинців, зокрема, за віком: комп'ютерні злочинці віком 10-16 років – в більшості випадків займаються комп'ютерними злочинами з використанням телефонів, мережі інтернет, кредитних карток та автоматів по видачі готівки (хакери, фрікі, колекціонери); комп'ютерні злочинці віком 17-25 років – займаються комп'ютерним хакерством і крєкерством (хакери, крєкери, кіберплути, творці вірусних програм); комп'ютерні злочинці віком 26-55 років – використовують комп'ютери для корисливих цілей та шпигунства (кіберплути, кібертерористи, крєкери, кібершахраї, кіберпірати).

За відношенням до жертви злочину комп'ютерних злочинців класифіковано на: 1) зовсім сторонніх осіб, які, як правило, ніколи не мали ніяких стосунків з державою-жертвою, фірмою-жертвою чи потерпілою особою; 2) сторонніх осіб, які володіють деякою інформацією про державу-жертву, фірму-жертву, потерпілу особу, в тому числі звільнені з даної фірми-жертви працівники; 3) співробітників, які займають у фірмі-жертві відповідальні посади, які безпосередньо не пов'язані з використанням автоматизованих комп'ютерних систем та засобів обчислювальної техніки; 4) співробітників, які безпосередньо користуються автоматизованими електронними комп'ютерними системами і комп'ютерними мережами, автоматизованими електронними банками даних і зловживають своїм професійним службовим становищем.

Базуючись на професійній діяльності комп'ютерних злочинців запропоновано їх поділяти на такі групи: 1) керівники установ, відомств і організацій; 2) співробітники, які забезпечують економічну і фінансову стабільність відомств, установ і організацій; 3) фахівці, які забезпечують правову, організаційну, технологічну і безпекову сферу відомств, установ і організацій.

За параметрами доступу до комп'ютерних систем, мереж, баз даних дисертант вважає за можливе класифікувати таких користувачів на дві основні групи: офіційно зареєстровані (санкціоновані, законні) і незареєстровані (несанкціоновані, незаконні).

Заслуговує на увагу здійснена у дисертації кримінологічна характеристика особи комп'ютерного злочинця, що включає такі параметри

(ознаки, риси, характеристики) особи, як стать, вік, фізичні дані, інтелектуальний розвиток, мотивація, освіта, злочинний досвід, положення в суспільстві, манери поведінки, риси характеру.

Важливою проблемою, яка піднімається автором, є можливість використання для вчинення кримінальних правопорушень електронного (штучного) інтелекту, а також його здатності усвідомлювати фактичну сторону того, що відбувається, небезпечності діяння, можливості за конкретних умов здійснювати певний вибір між тими чи іншими варіантами поведінки. При цьому автором запропоновано запровадити поняття «електронної юридичної особи».

Дисертант з урахуванням реалій інтенсивного розвитку цифрових технологій визначає пріоритетні напрями протидії комп'ютерним злочинцям, які вчиняють кримінальні правопорушення, зокрема, вважає за доцільне розробити загальносвітову Стратегію кібербезпеки.

Наукове дослідження, проведене Малієм М.І., має не тільки теоретичне, але й практичне значення, зокрема, його висновки, положення та пропозиції можуть бути використані у практичній діяльності органів кіберполіції.

Основні результати дисертації Малія М.І. достатньо повно відображені у 25 наукових публікаціях, з яких 4 статті опубліковано у фахових періодичних виданнях України, 2 статті – в інших вітчизняних виданнях, 1 – у зарубіжних наукових виданнях, 7 – у колективних монографіях, а також тези 11 доповідей на науково-практичних конференціях, що відповідає вимогам, передбаченим постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року № 44.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист, у достатньому обсязі відображені в анотації до дисертації, зміст якої відповідає встановленим вимогам. Текст дисертації викладено у науковому стилі, літературною державною мовою.

Оцінка відсутності / наявності порушення академічної доброчесності.

У дисертації звернення здобувача до ідей, думок інших науковців містять посилання на відповідні джерела. Порушень академічної доброчесності у тексті дисертації рецензентом не виявлено.

Загальна позитивна оцінка дисертації не виключає можливості висловлення окремих зауважень, виявлення окремих спірних та таких, що потребують додаткової аргументації, положень і висновків, внесення певних побажань рекомендаційного характеру.

1. Здійснюючи кримінологічну систематизацію комп'ютерних злочинців, дисертантом виділено групу «вірмейкерів» – творців комп'ютерних вірусних програм. Крім того, в окрему групу комп'ютерних злочинців виокремлено «творців шкідливих комп'ютерних програм». Зважаючи на це, не зрозуміло, у чому автор вбачає відмінність між цими групами комп'ютерних злочинців.

2. Досліджуючи проблеми використання для вчинення кримінальних правопорушень електронного (штучного) інтелекту, автором запропоновано

запровадити поняття «електронної юридичної особи». Разом з тим, чіткого визначення цього поняття на сторінках дисертації здобувачем не надано.

3. Пропонуючи пріоритетні напрями протидії комп'ютерним злочинцям, які вчиняють кримінальні правопорушення, автор виділяє низку заходів, однак вони здебільшого мають міжнародний або міждержавний характер. При цьому доцільно було б запропонувати й систему заходів, яких варто вжити для протидії кіберзлочинності на національному рівні.

4. У дисертації автор веде мову про розробку положень нових галузей знань – «кримінального електронного права» та «електронної кримінології», однак не розкриває їх змісту. Тому потребує уточнення, що має на увазі дисертант під цими поняттями.

5. В окремих випадках здобувач посилається на наукові джерела, видані в кінці 80-х років минулого століття. Очевидно, що з того часу характер кіберзлочинності істотно змінився, технічні і технологічні можливості тих часів і сьогодення є непорівнюваними, а тому, характеризуючи особу сучасного кіберзлочинця, варто використовувати більш сучасні публікації.

Разом з тим, слід відзначити, що висловлені рецензентом зауваження і побажання мають рекомендаційний, дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Висновки:

1. Дисертація Малія Миколи Івановича на тему «Особа комп'ютерного злочинця як об'єкт кримінологічного дослідження» є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що у своїй сукупності мають значення для розвитку науки кримінології та правозастосовної практики.

2. Дисертація Малія М.І. виконана і оформлена у відповідності до вимог, передбачених Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), відповідає пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

3. Здобувач Малій Микола Іванович заслуговує на присудження йому освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензент

**завідувач кафедри кримінального
права та процесу ХУУП
імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент**

Сергій КРУШИНСЬКИЙ